

## **ТАЪЛИМ КЛАСТЕРИ МУҲИТИДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ КРЕАТИВ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ**

*Арзиев Шынабат Абдурахманович*

*Нукус давлат педагогика институти тадқиқотчиси, Ўзбекистон*

*Аннотация: Мақолада таълим кластери муҳитида бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларининг креатив компетентлигини ривожлантириш жараёнларини такомиллаштириш. Бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларининг саломатлигини мустаҳкамлаш ва спорт маишулотларига қизиқишларини ошириш масалаларига бағишланган.*

*Калит сўзлар: кластер, креатив, динамика, модул, компетентлик, STEAM, PISA, TIMSS, PIRLS, мезон, интерфаол.*

## **ПОВЫШЕНИЕ ТВОРЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ ВОСПИТАНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ КЛАСТЕРНОЙ СРЕДЕ**

*Арзиев Шынабат Абдурахманович*

*научный сотрудник Нукусского государственного педагогического  
института, Узбекистон*

*Аннотация: В статье совершенствуются процессы развития творческой компетентности будущих учителей физической культуры в условиях образовательного кластера. Он посвящен вопросам укрепления здоровья будущих учителей физической культуры и повышения их интереса к занятиям спортом.*

*Ключевые слова: кластер, креатив, динамика, модуль, компетентность, STEAM, PISA, TIMSS, PIRLS, критерий, интерактив.*

## **IMPROVING CREATIVE COMPETENCE OF PHYSICAL EDUCATION TEACHERS IN EDUCATIONAL CLUSTER ENVIRONMENT**

*Arziyev Shinabat Abduraxmanovich*

*Researcher of Nukus State Pedagogical Institute, Uzbekiston*

*Abstract: The article improves the processes of developing the creative competence of future physical education teachers in the environment of an educational cluster. It is dedicated to the issues of strengthening the health of future physical education teachers and increasing their interest in sports.*

*Key words: cluster, creative, dynamics, module, competence, STEAM, PISA, TIMSS, PIRLS, criterion, interactive.*

Таълим кластери муҳитида бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларининг креатив компетентлигини ривожлантириш жараёнларини такомиллаштириш ҳамда бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларининг саломатлигини мустаҳкамлаш, жисмоний сифатларини ривожлантириш, жисмоний тарбия ва спорт маишулотларига қизиқишларини ошириш замон талабларидан бирига айланди. Ўтказилган тажрибаларда бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларига жисмоний тарбия фанини ўқитиш жараёнида уларнинг жисмоний ривожланиш динамикасини ойдинлаштирувчи, саломатликларидан салбий ўзгаришлар даражасига мувофиқ равишда манзилли, аниқ мақсадни назарда тутувчи кластер-модулли ўқитиш тизимини яратиш юзасидан илмий изланишлар етарлича ўтказилмаган.

Жаҳонда бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчилари аҳолининг бошқа ижтимоий гуруҳларига нисбатан атроф-муҳитнинг салбий омиллари таъсирига кўпроқ берилувчан, турли хил касалликлардан азият чекувчи алоҳида характерга эга гуруҳ ҳисобланади ҳамда жисмоний ривожланиши ва жисмоний тайёргарликлари турли даражада бўлиши билан тавсифланади. Олий таълим муассасаларида жисмоний тарбия ва спорт фанини ўқитишда шуғулланувчилар организмга машғулотлар таъсирини ўрганиш, бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларининг соломатлиги ва жисмоний тайёргарлиги ҳолатини аниқлаб ўқув-машғулотлар жараёнини ташкиллаштириш юзасидан илмий изланишлар олиб борилган.

Таълим тизими дунё тараққиётининг асосий ҳаракатлантирувчи кучи ва барқарор ривожланишнинг муҳим омил сифатида қаралади. Уни такомиллаштириш ва сифатли ташкил қилиш, таълим олувчиларга кафолатланган билим бериш механизмларини ўқув-машғулотлар жараёнига жорий қилиш устивор йўналишлардан бири ҳисобланади. Етакчи таълим муассасалари томонидан бўлажак кадрларни ўқитишда инновацион педагогик технологияларни ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этиш юзасида кўплаб тадқиқотлар амалга оширилмоқда.

Бугунги кунда олий таълим муассасалари жисмоний тарбия ва спорт соҳасини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. “Жамиятимизда соғлом турмуш тарзини шакллантириш, аҳолининг, айниқса, ёш авлодни жисмоний тарбия ва оммавий спорт билан мунтазам шуғулланиши учун замон талабларига мос шарт-шароитлар яратиш ҳамда жисмоний тарбия ва оммавий спортни янада ривожлантириш” [1] алоҳида таъкидланган. Республикамиздаги олий таълим муассасаларида таҳсил олаётган бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларининг сони йилдан йилга кўпаймоқда ва уларнинг аксарияти ўқув дастурларида белгиланган юкламаларни бажаришга тўлиқ ҳолатда тайёр эмас. Жисмоний тайёргарлиги паст бўлган бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчилари томонидан машғулотлар режими доирасида тузилган ўқув машғулотлари дастурларини бажарилиши қийин бўлмоқда. Бунга сабаб, бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларининг жисмоний тайёргарлиги ва улар томонидан бажарилувчи меъёрий тестлар ўртасидаги номувофикликдир. Мазкур ҳолат турли даражадаги жисмоний ривожланганликка ва жисмоний тайёргарликка эга бўлган бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларининг ҳаракат фаолиятини такомиллаштиришга йўналтирилган янги кластер-модул методини ишлаб чиқишни тақозо қилмоқда.

Бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларининг жисмоний тайёргарлиги ҳолатини баҳолаш ва назорат қилиш усуллари кластер-модулнинг дидактик тузилишига мос келиши Ю.И.Евсеев, И.Г.Захарова, А.И.Фёдоров, О.К.Филатов, Ж.К.Холодовлар томонидан педагогик тажрибада исботланган.

А.Г.Фурманов, Г.И.Хозяинов, В.С.Черепанов ва бошқалар томонидан одам организмни соғломлаштириш, жисмоний ривожлантириш ва соғлом турмуш тарзининг қарор топишида жисмоний тарбиянинг роли катта эканлиги педагогик тажрибада исботланган.

Шу билан бирга, олий таълим муассасаларида жисмоний тайёргарлик даражаси турлича бўлган бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларини “Жисмоний тарбия” фани бўйича ўқув дастурларида белгиланган меъёрларни бажаришини ҳақиқий ҳолатини тавсифлаб берувчи маълумотлар деярли мавжуд эмас.

Тадқиқотларда бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларига “Жисмоний тарбия” фанини ўқитиш жараёнида уларнинг жисмоний ривожланиши динамикасини ойдинлаштирувчи, саломатликларидаги салбий ўзгаришлар даражасига мувофиқ равишда манзилли, аниқ мақсадни назарда тутувчи

дастурларнинг мавжуд эмаслиги аниқланди. Табақалаштирилган жисмоний тарбия тизимидан самарали фойдаланиш имкониятини яратадиган инновацион усуллардан бири - кластер модулини жорий қилиш ҳисобланади.

Кластер-модул таълимоти касбий таълим соҳасига дастлаб 1974-йилда кириб келган. Париж шаҳрида ўтказилган ЮНЕСКО конференциясида кластер-модул технологияларини амалда қўлланишга туртки бўлди. Айрим олимларнинг фикрига кўра, [Голдшмид, 1972; Рассел, 1974] ўқитишнинг бундай ташкил этилиши бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларининг таълим жараёнини ўзлаштиришига нисбатан ўзига қулай усулни танлашига эътибор қаратади, бошқа томондан эса, таълимнинг шакли ва усулларини бирлаштиришга ва шаклланган ўқув материалларининг мазмунини англаб етишига ёрдам беради. Таълим жараёнида креативлик (лот., инг. “create” - яратиш, “creative” яратувчи, ижодкор) - шахснинг янги ғояларни ишлаб чиқаришга тайёрликни тавсифловчи ҳамда мустақил омил сифатида иктидорлиликнинг таркибига кирувчи ижодий қобилияти маъносини ифодалайди [2].

Бўлажак жисмоний тарбия ўқиувчисининг креативлиги унинг тафаккурида, мулоқотида, ҳис-туйғуларида, муайян фаолият турларида намоён бўлади. Бўлажак жисмоний тарбия ўқиувчисига креативлик яхлит ҳолда ёки унинг муайян хусусиятларини, зехни ўткирликни тавсифлайди. Шунингдек, бўлажак жисмоний тарбия ўқиувчисининг креативлиги иктидорнинг муҳим омили сифатида акс этади.

Жаҳон миқёсида таълим ташкил этишнинг самарали шакллари меҳнат бозори талаблари асосида модернизациялаш, таълим сифати назарияси ва методологиясини кластерли ёндашув орқали амалга ошириш бўйича қатор илмий изланишлар олиб борилмоқда. Бу жараёнда “STEAM - таълим” дастури асосида ўқувчиларда илмий дунёқарашни ривожлантириш, PISA, TIMSS, PIRLS каби халқаро баҳолаш дастурлари талабларига мувофиқ таълим жараёнида назарий билимларнинг ҳаётийлигини таъминлаш масалалари муҳим аҳамият касб этмоқда.

Тадқиқот муаммосидан келиб чиққан ҳолда креативлик ва креатив компетентлик жараёни мазмунини таҳли қилишни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз. Замон талабларига мос креатив компетентликка эга бўлган педагогик кадрлар тайёрлаш, бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларининг креатив компетентлигини такомиллаштиришга оид моделларни ишлаб чиқиш, касбий тизим ва электрон таълим ресурсларини яратиш бўйича кенг қўламли ишлар олиб борилмоқда. Шунингдек «Таълим сифатини баҳолаш жараёни ва воситаларини такомиллаштириш, эришилган натижаларни аниқлаш имконини берувчи механизмларни амалиётга жорий этиш»га зарурият борлиги сезилмоқда [3].

Илк бор креативлик (ингл. “creative” – ижод, ижодий, лот. “creatio” – яратиш, бунёд этиш) тушунчаси Р.М. Симпсон томонидан 1922 йилда инсоннинг қолипчи фикрлаш усулидан воз кечиш хусусиятини ифодалаш учун қўлланилган.

Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, бугунги кунга келиб, “креативлик” тушунчасининг жуда кўплаб талқинлари мавжуд. XX асрнинг 60 йилларидаёқ психологлар томонидан креативликнинг олтидан ортиқ таърифи келтирилган. Ушбу фикрлар хилма-хиллигини Р.Ж. Холлменнинг умумлаштирувчи хулосаси билан акс эттириш мумкин: “Креативлик – янги усул билан амалга оширилган идрок қилиш қотишмаси (Маккеллар), янги муносабатларнинг вужудга келиши (Роджерс), янги асарларнинг пайдо бўлиши (Меррей), янгиликларни билишга ва амалга оширишга мойиллик (Лассуэль), янги тушунчаларга олиб келадиган ақлий фаолият (Жерар), тажрибанинг янги

ташкilotга айланиши (Тейлор), маъноларнинг янги туркумларини тасаввур қилиш (Гизелин)”.  
Психологияда креативлик Э.П. Торренс, А.Х. Маслоу, Дж. Гильфорд, К. Роджерс, Д.Б. Богоявленская, А.В. Брушлинский, Л.С. Выготский, В.Н. Дружинин, Я.А. Пономарев бошқалар томонидан тадқиқ этилган.

Универсал когнитив ижодий қобилият сифатида креативлик концепцияси Дж.П. Гилфорднинг тадқиқотларидан сўнг, айниқса оммалашди. Дж. Гилфорд томонидан креативликнинг тўртта асосий кўрсаткичлари ажратилган: 1) ўзига хослик – бевосита боғланмаган ассоциацияларни ишлаб чиқариш қобилияти, ғайриоддий жавоблар; 2) семантик мослашувчанлик – объектнинг асосий хусусиятларини ажрата билиш ва ундан фойдаланишнинг янги усулларини таклиф қилиш қобилияти; 3) мажозий мослашувчанлик – кўзғатувчи сабаб шаклини унда янги хусусиятлар ва фойдаланиш имкониятларини кўрадиган тарзда ўзгартириш қобилияти; 4) ўз-ўзидан юзага келадиган семантик мослашувчанлик – махсус вазиятда турли хил ғояларни ишлаб чиқариш қобилияти. Кейинчалик Гилфорд креативликнинг олти та кўрсаткичини тилга олган:

1. Мулоҳаза юритиш – муаммони аниқлаш ва уни қўя билиш қобилияти;
2. Фикр тезлиги – маълум вақт бирлигида кўп сонли ғояларни яратиш қобилияти;
3. Мослашувчанлик – муаммоларни ечишда турли ғояларни қўллаш олиш қобилияти;
4. Ўзига хослик – умумқабул қилинган қарашлардан фарқ қилувчи ноодатий, ностандарт ғояларни яратиш, кўзғатувчиларга ноодатий жавоб бериш қобилияти;
5. Янги деталларни қўшган ҳолда, объектни такомиллаштириш қобилияти;
6. Муаммони ечиш, яъни анализ ва синтез қобилияти.

Кейинчалик ушбу концепцияни ривожлантирган америкалик психолог Э.П. Торренснинг фикрига кўра, креативлик – индивиднинг ностандарт, ижодий фикрлаш қобилияти, “муаммолар ечимини топишда билим ва амалий ҳаракатларнинг ўзаро қарама-қаршиликка нисбатан таъсирчанлик, янги фаразларни илгари суриш асосида муаммоларнинг ечимини излаш ва ечиш, фаразларни текшириш ва ўзгартириш, қарор натижаларини шакллантириш қобилиятидир.

Шу ўринда креативлик ва ижодкорлик тушунчаларининг ўзаро ўхшаш ва фарқли жиҳатлари ҳақида тўхталиб ўтиш жоиз. Чунки таҳлил қилинган адабиётларда уч хил хусусият кўзга ташланди, уларнинг айримларида креативлик ва ижодийликка синоним тушунчалар сифатида қаралган бўлса (Е. Григоренко, Г. Пирогов, Р. Стенберг), айрим тадқиқотчилар улар ўзаро боғланмаган бўлиб, турли тушунчаларни англантириш таъкидлашган (М. Боден, А.Н. Воронин, И.Н. Дубина, Е. Пикард ва ҳ.к.), учинчи ёндашувда эса ушбу икки тушунча турлича мазмунга эга бўлиб, ўзаро алоқадор, деган фикрдан иборат.

Педагогика соҳасида креатив ёндашув ғояси Ю.К. Бабанский, В.А. Кан-Калик, А.В. Мудрик, П.И. Пидкасистий, М.Н. Скаткин, В.Д. Слостенин, А.И. Остроумов ва бошқаларнинг тадқиқотларида ривожлантирилган.

Таълимни ривожлантириш назариясининг кластер тузилмаси фаолиятини такомиллаштириш бўйича таълим сифати ва хусусиятларини жамият талабларига, муайян ҳудудларнинг манфаатлари ҳамда таълим эҳтиёжларига қаратилган минтақавий даражаларда ҳал қилиниши билан боғлиқ қуйидаги таклифларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ бўлади:

таълим турлари ўртасида ўзаро ҳамкорликни кенгайтириш орқали ҳудуднинг рақобатбардошлик устуликлари кўтарилади;

бутун тизимнинг узоқ муддатли инновациялари ва самарали тажриба-

ларини оммалаштириш орқали минтақанинг муваффақиятли стратегик йўналишларини белгиловчи етакчиларни аниқлаш имкони яратилади;

ички ва ташқи рақобатбардошликни таъминлайдиган ўқув муассасаси ходимларининг малака даражасини ошириш орқали илмий-тадқиқот имконини берадиган илмий ташкилотлар белгиланади;

бир ҳудуддаги таълим муассасаларининг умумий мақсадидан келиб чиқиб танланган ижтимоий буюртмани таъминлаш таълим сифатига ижобий таъсирини ҳисобга олиб, самарали механизмлар жорий этилади.

	<b>Турлари</b>	<b>Мазмуни</b>
	ОТМда жисмоний тарбия дарсларида талабалар ўртасида билим ва ижодкорликни шакллантириш	Олий таълим муассасаларида жисмоний тарбия дарсларида талабалар ўртасида ўқув жараёнининг самарадорлигини ошириш мазмунини тушуниш қобилияти.
	ОТМ да жисмоний тарбия дарсларида талабалар ўртасида ўқув жараёнининг самарадорлигини ошириш учун услубий билимларни такомиллаштириш.	Олий таълим муассасаларида жисмоний тарбия дарсларида талабалар ўртасида ўқув жараёнининг самарадорлигини ошириш бўйича ўз билимларини узатиш қобилияти.
	Таълим жараёнининг самарадорлигини ошириш учун билимларини ривожлантириш .	Ўқув жараёни самарадорлигини ошириш бўйича фан соҳасида чуқур ва ҳар томонлама билим олиш, мустақил ишлаш қобилияти.
	Ўқув жараёнининг самарадорлигини ошириш билиш қобилияти.	Ўқув жараёнида бундай қобилиятларни ўзлаштирган ҳолда, талаба нафақат курс ўқув материалларни кенгрок ва чуқуррок билади, ўзи ўрганаётган фан янгиликларига эгаллайдиган, материални мукамал билади, унга кизикади, шунингдек тадқиқот ишларини бажаради.
	Таълим жараёнининг самарадорлигини оширишни тушуниш қобилияти	Ўқув материалларини тушунарли қила олиш, мустақил тугри фикрлайдиган ўқувчиларда кизикиш уйғота олиш билан ўқув жараёнини самарадорлигини ошириш.
	Ўқув жараёни самарадорлигини ошириш учун кузатувчанлик қобилиятини шакллантириш	Талаба шахсини шакллантиришдаги узгаришларни кузата билиш.
	Ташаббускорлик	Мунтазам равишда турли ташаббусларни илгари суради,
	Креатив қобилиятга эгалик, фаоллик ва изланувчанлик	Таълим жараёнининг самарадорлигини ошириш ишларини тугри режалаштириш ва назорат этиш, креатив қобилиятга эгалигини изчил намоийиб этиб боради, креатив жиҳатдан ўта фаол, изланувчан.

Жисмоний тарбия дарсларини интерфаол олиб бориш креативликни ривожланиш имконини яратади. Турли материаллардан фойдаланиш: видео ва аудио маълумотлар; тест маълумотлари банки (назорат ва сертификатлаш ёрдамида шакллантирилади. Жисмоний тарбия дарсларида креативликни ошириш талабаларда ақл-заковатнинг шаклланишини ва ижодкорликнинг

ривожланишини олиб кириш имконини беради, ammo бугунги кунда уларни ижтимоий ва ахлоқий назорат остига олиш керак [5].

Хулоса сифатида мавжуд илмий-услубий адабиётларнинг таҳлили, педагогик кузатувлар, ўтказилган суҳбат натижаларини гувоҳлик беришича, сўнги йилларда турли хил даражада жисмоний тайёргарликка эга бўлган бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларининг сон миқдори ортган. Бу кўринишдаги анъана республикамиздаги кўпчилик олий таълим муассасалари учун ҳам хосдир. Бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларининг кўпчилигини “Жисмоний тарбия” фани бўйича стандарт ўқув дастурларида назарда тутилган юкламаларни бажаришга тўлиқ ҳолатда тайёр деб бўлмайди. Бу ҳолат бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларининг жисмоний тайёргарлиги ва улар томонидан бажарилиши керак бўлган меъёрий тестлар ўртасидаги номувофиқлик билан боғлиқдир. Аксарият бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларида жисмоний тарбия машғулотларига нисбатан зарурий мотивация мавжуд эмаслиги вазиятни янада чуқурлаштиради. Адабиётлардаги маълумотларга кўра, кластер-модулли ўқитиш тайёргарлик даражаси ҳар хил бўлган бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларини дастурий материалларни ўзига қулай усулда ўзлаштиришлари учун имкон яратади. Танланган модулар таркибидаги саволларнинг бир-бирига нисбатан ўзаро алоқадорлигини аниқлаш учун дастурий ва динамик кластерлардан фойдаланилди. Бунда, дастлаб, танланган модуларнинг дастурий кластери тузиб чиқилди. Кластернинг ҳар бир қатори маълум бир марказнинг танланишига мос келади. Ўқув модулининг қолган таркибий элементларини нисбий комбинациялашган аҳамияти мазкур марказга нисбатан ҳисоблаб топилади. Ўқув модулининг ўзлаштирилаётган таркибий элементларини мазмун жиҳатдан аҳамиятлилигини, ўзгаришини кўргазмали тарзда тасаввур қилиш учун динамик кластер тузилди. Бу, ҳар бир ўрганилаётган таркибий элементларнинг нисбий комбинациялашган ишончлилигини кейинги аҳамияти билан бу катталиқнинг олдинги аҳамияти ўртасидаги фарқни билдиради.

#### АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ш.М.Мирзиёевнинг “Жисмоний тарбия ва оммавий спортни янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3031-сонли Қарори Lex.uz.

2. Арзиев Ш.А. Таълим кластери муҳитида бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларининг креатив компетентлигини ривожлантириш // *Пим ҳам ҷамъият* – Нукус, 2022. - № 1. – Б. 11-13.

3. Арзиев Ш.А. Таълим кластери муҳитида бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларининг креатив компонентлигини ривожлантириш жараёнларини такомиллаштиришнинг дидактик имкониятлари // *Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириш илимий-методикалык журналы*. – Нукус, 2022. - № 4. – Б. 43-44.

4. Arziev Sh.A. Didactic possibilities of improving processes of development of the creative component of future physical education teachers in the education teachers in the educational cluster environment. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*. ISSN: 2249-7137. Vol. 12, Issue 10, October 2022.